

En undskyldning ville være en anstændig ting

Mellem 1950 og 1990 blev vesttyske børn sendt på såkaldte kur- og ferieophold, hvor mange af dem var udsat for svigt og overgreb. De såkaldte forsendelsesbørn kæmper i dag stadig imod den sociale kontrol.

VERSCHICKUNGSKINDER

Hans Elbeshausen, Ahmet Demir

Denne kronik handler om tyske børn, der i perioden mellem 1950 og 1990 har opholdt sig på et kursted eller en feriekoloni. Påildelike skøn går ud fra ca. 10 millioner børn, der i alderen mellem 2 og 14 år var anbragt på landets knap 1000 kur- og feriesteder – ofte i seks uger og i nogle tilfælde op i flere måneder uden deres forældre. Ordet *fersendelsesbørn* findes ikke på dansk, men det er misvisende at bruge gængse danske betegnelser som ferieborn, feriekoloni og ferieophold for børn til at beskrive det fænomen, vi har at gøre med.

Den kulturelle praksis i Danmark og Tyskland har øjensynligt været ret forskellig på dette felt. Mens de fleste danske ferieborn har gode minder om deres ophold, vil mange tyske forsendelsesbørn se med en vis befipelse, forskrækkelse, vrede eller afmagt tilbage på den periode, de har været afsted – ofte langt hjemmefra og uden kontakt med forældrene. Vi har således oversat den tyske betegnelse *Verschickungskinder* med *fersendelsesbørn* for at tydeliggøre, at både den kulturelle praksis og erindringerne om denne praksis har været og er anderledes. En dansk parallel er Godhavnsdrenge og de overgreb, som de har været udsat for.

Netværk af forhenværende forsendelsesbørn

For ca. 10 år siden begyndte tidligere forsendelsesbørn at gøre opmærksom på deres situation og de overgreb, der fandt sted, mens de har opholdt sig på kursteder eller i feriekolonier. Børnene, som nu er mellem 40 og 80 år, er i mellemtiden blevet ret præsente i den tyske offentlighed. Der findes aktuelt to netværk *Verschickungskind.de* og *Verschickungsheime.de*. I mere end 2000 beretninger husker børnene tilbage. Hensigten er at dokumentere omfanget af forsendelsesaktiviteterne og at kortlægge strukturerne bag det system og de institutioner, der har været årsagen til børnenes mén og personalets forsmættelser.

De mange radio- og fjernsynsudsendelser, podcasts, analytiske og dokumenterende bidrag i regionale og landsdækkende aviser eller radioteaterstykker er med til at fremdrage en glemt eller bevidst fortiet begivenhed i tysk kultur- og socialhistorie. Det at dokumentere og at fortælle om hændelser, der for nogle børns vedkommende ligger mere end halvtreds år tilbage, er et kollektivt forsøg på at bearbejde en eksistentiel livskrise. Mange episoder fortæller netop om den fortvivlelse og hjælpeløshed over for den kontrol, forsendelsesbørn er blevet udsat for. Ofte fik børnene ingen hjælp; selv familierne tog ikke børnenes klager videre alvorligt eller lagde mærke til deres ændrede adfærd.

Sabine S. er 4 år gammel, da hun sendes til Bad Salzdetfurth, et kendt kursted midt i Tyskland, der drives af den protestantiske kirke. For hende går den oplevede sociale kontrol hånd i hånd med følelsen af afmagt; Sabine S. frygter således aldrig igen at kunne komme væk fra opholdsstedet; efterfølgende holder hun op med at tale og spise. Selv forældrene bliver ikke indviet i det, der skete. Frygten for at blive sendt afsted endnu engang er for stor.

Sprogliggørelse af de forvrængede erfaringer

Sammenslutningen af forsendelsesbørn har netop villet tale om deres sag og italesætte den sociale kontrol og offentlige fortælle, børnene har oplevet i årtier. Men italesættelse rummer ikke alt det erindrings- og sprogarbejde, som de udsatte børn slås med som voksne; der er for meget strategisk og for lidt kommunikativt fornuft over begrebet. For at få fat i de mere grundlæggende eksistentielle aspekter af den vold, ydmygelse og afmagt, der som en rød tråd løber igennem børnenes livshistorier, bruger vi betegnelsen sprogliggørelse. Dermed menes at hente fremmede – det vil sige de fortrængte og systematisk forvrængede – episoder af børnenes liv tilbage i

Forfatteren Anja Röhl har flere gange beskæftiget sig med børnenes skæbne på de såkaldte kurophold, som hun også selv kom til at opleve på egen krop.

den sproglige arena og gøre dem til genstand for fælles erindring og refleksion.

Påfaldende ved gennemlæsningen af mange børns beretninger er, at der findes en type fortælling, hvor hukommelsen er ret præcis op til et vist punkt; pludselig stopper fortællingen, og ordene bliver tomme. Heike, et andet forsendelsesbarn, der i dag er midt i halvtredserne, kæmper med de fragmentariske erindringer og glimt af billeder, der dukker op og forsvinder igen. Alligevel er hun overbevist om, at sprogliggørelse rummer et helende potentiale. Sætningen *Jeg kan egentlig ingenting fortælle* er for hende lige så svær at affinde sig med som det besværlige erindringsarbejde.

Som vigtig milepæl i denne sammenhæng kan der henvises til ungdomsromanen *Schwarze Häuser* (Sorte Huse), der udkom i 2014. Forfatteren Sabine Ludwig, der selv er forsendelsesbarn, gengiver i autofiktiv form datidens belastende og traumatiske oplevelser. Med bogen viser hun, at sprogliggørelse er et helt centralt anliggende for netværket. I oktober 2021 udkom bogen *Heimweh – Verschickungskinder erzählen* (Hjemve – forsendelsesbørn fortæller), skrevet af Anja Röhl. Bogen, der beretter om den sociale kontrol og de mén, 23 børn har oplevet under deres ophold, har været den direkte anledning til denne kronik. Netværket har på den første sammenkomst på Sild i 2019 og på online-konferencen i 2020 netop derfor lagt vægt på to ting: For det første skulle den enkelte blive fortrolig med, hvordan man udforsker og bruger arkiverne; for det andet skulle man lære at tilegne sig et sprog, der hjælper én med at sætte ord på de forvrængede og fremmede oplevelser.

På sigt er målet at få det politiske system samt de virksomheder og organisationer, der stod for driften af opholdsstederne, til at reagere på og undersøge anklagerne. Der er brug for mere viden om de mange forskellige aspekter af den daværende praksis. På nuværende tidspunkt er den eksisterende vidensbasis for spinkel; den baserer sig hovedsageligt på vidnesbyrd, som tidligere forsendelsesbørn selv har tilvejebragt. Det administrative perspektiv er for eksempel stadig underbelyst.

Systemets reaktioner

Med afholdelsen af første kongres i 2019, med stiftelsen af foreningen *Aufarbeitung und Erforschung von Kinder-Verschickungen* (Undersøgelse og Videnskabelig Udforskning af Forsendelser af Børn) i 2020 og med hjemmesiden <https://verschickungsheime.de> er tidligere forsendelsesbørn blevet både mere organiseret og målrettet i deres virke. Deres strategi går først og fremmest ud på at lukke eksisterende videnshuller ved at kræve, at der tilvejebringes valid viden om de berørtes børns særlige problemer; med særlige problemer menes der både den behandling, som børnene blev udsat for under deres ophold, og mulige traumatiserende senfølger.

Det er med andre ord forskningen, der skal sikre, at børnenes skæbne fremstår i det rette lys, og at forsendelsesbørn som fænomen får en nuanceret vurdering. Al videnskabelig forskning bør ifølge kongressens manifest udføres af personer, der både har været forsendelsesbørn og besidder forskningskompetence. Netværkets vision og målsætning lader sig bedst karakterisere med ordene: Viden, dialog og aktiv engagement i stedet for

myter, tavshed og passiv afventen.

Så småt begynder sammenslutningens oplysnings- og mediearbejde at bære frugt. På grund af det stigende offentlige pres har de første organisationer igangsat efterforskninger i relevante arkiver. Blandt de stadig eksisterende organisationer, der har stået for driften af flere opholdssteder for børn i den pågældende periode, hører den protestantiske kirke. Viljen til oplysning synes her at være ret udpræget.

Diakonien i delstaten Niedersachsen har hidtil udgivet to rapporter. Rapporterne dokumenterer ret graverende mangler, institutionelle forsmættelser og vold mod børn på syv opholdssteder mellem 1945-1990. Forståeligt nok henviser der også til talrige positive reaktioner og taksigelser, som tilfredse børn og forældre har videregivet. Bestyrelsens talsmand for Diakonien i Niedersachsen udtrykker derfor på den ene side skam over de kritisable forhold, som arkivstudierne har bragt til veje, men fremhæver på den anden side, at rapporterne kun er en første brik i at opnå en større indsigt i fænomenet forsendelsesbørn.

At der ikke foreligger tilbundsående videnskabelige resultater, og at enkeltstående undersøgelser ikke siger nok om systemet som helhed er korrekt. På den anden side er det vigtigt at huske, at Tyskland er opdelt i delstater med en høj grad af autonomi på uddannelses- og forskningsområdet. En omfattende undersøgelse af hele systemet forudsætter, at der findes en initiativtager på et centralt niveau, der rammesætter og orkestrerer et sådant projekt.

Det er faktisk lykkedes for sammenslutningen af forhenværende forsendelsesbørn at finde så meget genklang blandt delstaternes fagministre, at der er blevet truffet en fremadrettet beslutning, der kan bane vejen for en tilbundsående undersøgelse af systemet i sin helhed – det vil sige landsdækkende og med inddragelse af forhenværende forsendelsesbørn samt involverede institutioner. Forbundsregeringen opfordres derfor til at iværksætte et forskningsprojekt, der kortlægger de institutionelle, strukturelle, individuelle og samfundsmæssige aspekter af den daværende praksis. I projektet skal der tages højde for de berørte personers talrige beretninger, livshistorier og deres egne efterforskninger.

Hvad skal der opnås?

Ser man på ministrernes beslutning og de målsætninger, som sammenslutningen af forhenværende forsendelsesbørn har forsøgt at opnå, kan man ikke komme til andet resultat end, at succesen er overvældende. Den offentlige og politiske opmærksomhed har flyttet sig fra bevidst fortælle, benægtelse og tavshed til empati, indrømmelse og åben omtale. Det er dog ikke givet, at rejsen nødvendigvis slutter her. Konsekvensen af en fremtidig undersøgelse kunne – afhængigt af dens resultater – blandt andet bestå i en godtgørelse for varig mén samt svie og smerte. Om dette er ønskeligt, kan der dog sættes spørgsmålstegn ved. Tidligere forsendelsesbørn kan godt se det problematiske i en godtgørelsesordning; for dem er det vigtigere, at myndigheder eller organisationer vedkender sig deres moralske ansvar og undskylder for, hvad der er sket.

Gennem imaginationens kraft frisættes social kreativitet og lukkede institutioner inddrages i en forandringsdiskurs. Ved at kritisere datidens institutioners stive regler og deres rigide sanktionsformer bliver nutidens former for social kontrol mere synlige.

I Tyskland har forsendelsesbørns opråb og sociale fantasi parallelt med ændringer i tidsindten betydet, at politik og samfund er begyndt at reagere. De berørte børns erfaringer af afmagt, vold og ydmygelse kan nævnes i samme åndedrag som for eksempel #MeToo eller Black Lives Matter.

Hans Elbeshausen er lektor (emeritus) på Institut for Kommunikation ved Københavns Universitet Ahmet Demir er cand.pæd., familierapeut og selvstændig socialkonsulent.